

Närbild Kongo - blod på mobilen?

Kvinnorösten i mobiltelefonen låter plötsligt lättad. Äntligen! Jag har bett till Gud. Jag har tänkt skriva till Nokia. Men till vem där? Och hur skall jag kunna förklara? Hon är finlandssvensk och läkare. Hon åkte till Kongo för att utvärdera ett Aids-projekt. Men när hon kom fram pratade alla om ett grått pulver som hon aldrig ens hört talas om.

Det sades att det går en rännil av blod från våldtagna flickor i Kongo till hennes mobil, till din och min mobil, till våra barns tv-spel, till våra bärbara datorer, hörapparater och pacemakers.

Vad är det för ett pulver? Och vad har Nokia med saken att göra?

Låt oss börja med pulvret. Det heter tantalum och är magiskt stoff för elektronikindustrin. Tantalum är en metall som är dubbelt så hård som stål. Tantalum rostar inte, det tål extremt höga temperaturer och kan lagra och frigöra stora mängder elektricitet.

I USA räknas tantalum som en strategisk metall. Tantalum finns i missiler, men också i kirurgisk utrustning som räddar liv.

Tantalum behövs i kondensatorerna i portabla elektroniska prylar. Dit hör mobiltelefoner, tv-spel, bärbara datorer, pacemakers och hörapparater.

Varken du eller jag kan förmodligen längre föreställa oss ett liv och ett välfärdssamhälle utan det där pulvret, som utvinns ur mineraler från bl.a. det resursrika, krigshärjade och exploaterade Kongo.

Det är kring resurskriget om tantalum som Ansvarsveckan koncentreras i år.

Kriget kom med den stora elektronikboomen i slutet av 1900-talet. Elektronikindustrin hade plötsligt brist på tantalum och den stora efterfrågan förvandlade östra Kongo till rena Klondyke.

I områdena på gränsen mot Rwanda, Burundi och Uganda lämnade pojkar skolan och männen övergav jordbruk och familjer. Med hacka och spade grävde de upp nationalparker och naturskyddsområden och i floder vaskade de fram grus och stenar som de mätte upp med dessertskedar och packade ner i väskor.

I Kongo har tantalum sitt eget unika namn. Det kallas coltan. Coltan är en förkortning av columbo-tantalite, som i sin tur är namnet på ett mineral, som innehåller både niobium och tantalum.

Rushen efter denna eftertraktade naturresurs tycktes lova snabba vinster och konkurrenser med internationella affärskontakter dök snart upp i östra Kongo.

När folkmordet på tutsis pågick i grannlandet Rwanda hade flyktingmassor välvt över gränsen. Bland flyktingarna gömde sig den beväpnade hutumilisen Interhamwe, som tillsammans med huturegimens armé genomförde folkmordet på tutsis. Interhamwe upprättade i tyst samförstånd med Kongos egen armé en laglös terrorregim som kontrollerade ekonomin, plundrade och våldtog. Rwandas armé gjorde ständiga räder i östra Kongo, formellt för att få tag på Interhamwe. Men, uppges det, i själva verket på jakt efter coltan.

Rwanda hade en egen anspråkslös gruvdrift av mineraler som innehåller tantalum, men passade, som det ser ut, på att mångdubbla sin export genom att lägga under sig coltangruvor i Kongo.

Men de var naturligtvis inte de enda. Kongos egna beväpnade rebellfraktioner bet sig fast i gruvområden, där de kontrollerade både gruvdrift och handel. Med hjälp av den illegala handeln med coltan finansierade rebellerna sina vapenköp och sina köp av s k säkerhetstjänster.

Snart hade en s k småskalig regional väpnad konflikt blivit det brutala resurskrig, som har kallats Afrikas första världskrig med alla de typiska dragen för just resurskrig: våld mot en utfattig civilbefolkning, massvåldtäkter på kvinnor och flickor, maffiaekonomi, prostitution, plundring och laglöshet.

Från år 1998 då Kongos regering bad sina grannar om militär hjälp mot rebellerna kämpade arméer från sex grannländer och ett otal rebellfraktioner om kontrollen av Kongos naturresurser. Var och en av parterna hade ett enda mål- att tjäna så mycket som möjligt på utvinning och handel. Den privata sektorn spelade en central roll och förlängde kriget genom att främja exploatering, transporter och marknadsföring av Kongos naturresurser.

Priset betalades av miljoner kongoleser som dödades eller dukade under av undernäring och sjukdomar.

De flesta dödsoffren skördades i östra Kongo där kriget framför allt var ett krig om coltan. Där fortgår också lidandet, laglösheten och den väpnade kampen om coltan som om ingen märkt att det andra Kongo-kriget, Afrikas första världskrig faktiskt officiellt avslutades med ett fredsfördrag och överenskommelser om avväpning år 2002.

Låt oss alltså återvända till östra Kongo och den fråga vi ställde i början: Vad har Nokia med ett krig om coltan i Kongo att göra? Vad menar kongoleser när de säger att det går en rännil av blod till din och min mobiltelefon?

Utryckt i klartext är det de säger ganska enkelt: De där pojkarna som hackar och vaskar fram coltan i naturparker och flodbäddar är egentligen de första i en kedja av nio underleverantörer till de stora transnationella elektronikproducenterna.

De säljer råvaran i sin ursprungligaste form till lokala (regionala) coltanuppköpare. Coltanuppköparna på de regionala handelsposterna samlar upp råvaran i större mängder och säljer den till internationella coltanuppköpare, som först skickar råvaran utomlands för analys och sen gör avtal med internationella expeditions- och transportföretag. Transportfirmorna flyger vad som fortfarande är en råvara till utvinningsanläggningar för tantalum (fabriker). Här avskiljs tantalum från de övriga beståndsdelarna och förvandlas till ett pulver. Tantalumpulvret säljs till företag som tillverkar kondensatorer, chips och andra komponenter. Och så är vi framme vid den sista transaktionen: den transnationella elektronikindustrin köper sina kondensatorer, chips och andra komponenter och snart ligger paketen med coltan från Kongo i våra tv-spel, mobiltelefoner och datorer under julgranen.

Att coltankriget som hade pågått i många år utan mediauppmärksamhet plötsligt väckte uppståndelse är möjligen en ironisk tillfällighet.

Coltanfyndigheterna råkar nämligen ligga i nationalparker och på naturskyddsområden som är en del Unescos projekt för att bevara världskulturarv.

När tiotusentals människor med hackor och spadar drog in i naturskyddsområdena och upprättade sina läger för gruvsdrift hämtade de också jägarna med sig. Jägarna sköt bl.a. gorillor och elefanter som mat för gruvsamhällets arbetare. Snart nog uppstod en stor svart ekonomi av barer, nöjen och prostitution bevakad och kontrollerad av beväpnade rebellgrupper och milis.

Det var när naturvårdarna upptäckte att gorillorna och elefanterna nästan utrotats som det slogs larm i media. FN:s säkerhetsråd hade vid det laget publicerat sin kartläggning över den illegala exploateringen och handeln med Kongos naturresurser, där de utländska privata företag som är inblandade publiceras.

Att handla med coltan och att exportera coltan är inte olagligt i sig, men man måste ha licens. Under krigsförhållanden fungerar det inte utan exporten sköts med hjälp av smugglare och kriminella. Både gruvarbetare och smugglare rånas och mördas.

När också FN-rapporten nått media riktades strålkastarljuset på mobiljättarna Nokia, Ericsson, Motorola, Siemens. I det första skedet talade FN, medborgarorganisationer och media om bojkott av blodbesudlad coltan från Kongo.

Nokia svarade liksom de övriga att de inte köper råvaran coltan eller tantalum, utan enbart komponenter från sina underleverantörer. Nokia hade också omedelbart kontaktat sina underleverantörer, som meddelade att de inte använder coltan från Kongo. Och med det beskedet fick också Nokia låta sig nöjas.

Nokia har för övrigt också bland internationella medborgarorganisationer ett bra rykte som ett transnationellt bolag som tar det sociala ansvaret och kraven på ett företags goda medborgarskap på allvar.

Efter ytterligare tre FN-rapporter kring coltan och kartläggningar från medborgarorganisationer och forskningsinstitut talar allt färre om bojkott.

I stället funderar man över andra lösningar. Nedan ett exempel:
FN har ett eget projekt, Global Compact, som handlar om att utveckla de etiska programmen och göra något verkligt av tanken på ett företags goda medborgarskap.

Flera av de stora internationella medborgarrörelserna är med i samarbetet, liksom också ILO, den internationella arbetarrörelsen.

Bland de stora transnationella bolagen var Nokia ett av de första som anslöt sig till Global Compact. Kunde Global Compact vara en ram inom vilken man kunde lösa Kongos coltankris? Kunde Nokia vara drivande?

Elisabeth Nylund, den finlandssvenska läkaren som var i Kongo lät glad när hon hörde att coltan och Kongo kommer upp i höst inom ramen för Ansvarsveckan.

Detta är ett bönesvar, sa hon.

Är det så?

Vågar vi tro det, Nokia?

Ann-Britt Kaca

Skribenten är journalist med inriktning på globaliseringsfrågor och projektsekreterare för den svenska delen av Ansvarsveckan i Finland.

Viss textredigering av Linda Persson, Kyrkornas globala vecka.

Tillägg:

Ovanstående text författades i samband med Ansvarsveckan, Kyrkornas globala veckas motsvarighet i Finland, som hölls 2007. För en uppdatering kring mobilföretagens arbete med ursprungskontroll av metaller och etiska riktlinjer, se gärna Swedwatch rapport från 2009:

http://www.swedwatch.org/swedwatch/arkiv/arkiv_2009/allt_fler_elektronikf_retag_str_var_efter_att_t_a_ansvar_f_r_metallerna_de_anv_nder

Där står bland annat följande att läsa om det delvis svenska företaget Sony Ericsson:

Sony Ericsson anser sig ha ett ansvar för hela produktionskedjan, därmed också att förbättra arbetsförhållanden i gruvorna. Man accepterar inte mineraler från gruvor med dåliga arbetsförhållanden och leverantörerna intygar att det inte förekommer. Samtidigt går det inte att garantera något eftersom metaller är svåra att ursprungsbestämma. Vad gäller tantalum har man meddelat att man inte använder tantalum som kommer från Kongo eller närliggande områden.

Sony Ericsson vill inte se ett förbud mot tantalum från regionen utan förespråkar istället tydligare kontroller av produktionen. Eftersom frågan är komplex är man öppen för samarbete med andra elektronikföretag såväl som med organisationer och gruvindustrin.